

Västerfärnebo kyrka

Renovering och nytillverkning av lanterninfönster

Antikvarisk kontroll

Färnebo Klockargård 2:1
Västerfärnebo socken
Västmanland

Helén Sjökvist

Innehållsförteckning

Inledning.....	5
Bakgrund.....	5
Lanterninens fönsterbågar	6
Genomförande	7
Resultat	7
Bilder	8
Referenser.....	10
Otryckta källor.....	10
Tekniska och administrativa uppgifter.....	10

Utgivning och distribution:
Stiftelsen Kulturmiljövård Mälardalen
Stora gatan 41, 722 12 Västerås
Tel: 021-80 62 80
Fax: 021-14 57 20
E-post: info@kmmd.se

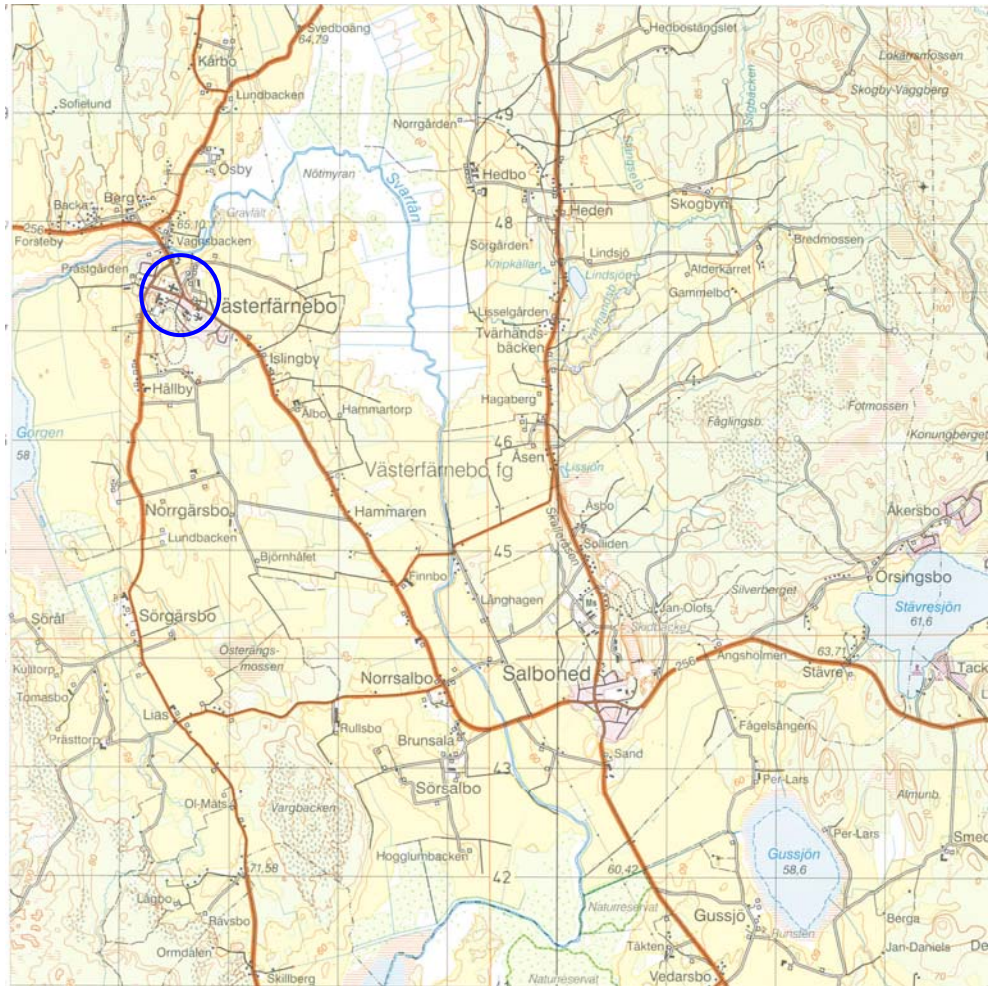
© Kulturmiljövård Mälardalen 2007

Omslagsfoto: Lanterninfönster efter renovering. Helén Sjökvist KM.

Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet Gävle 1998. Dnr 507-99-498.

ISSN: 1653-7408
ISBN: 978-91-85741-19-9

Tryck: Kulturmiljövård Mälardalen, Västerås 2007

Figur 1. Västerfärnebo kyrka markerad på gröna kartan med en ring.

Figur 2. Utsikt från tornet mot Svartån. Foto KM.

Inledning

Lanterninfönstren i Västerfärnebo kyrka har under 2006 renoverats och delvis nyttillverkats. Tillstånd till arbetet gavs av Länsstyrelsen 2005-06-27. Arbetet har stått under antikvarisk kontroll av Kulturmiljövård Mälardalen.

Bakgrund

Västerfärnebo kyrka började troligtvis uppföras på 1300-talet. Eventuellt kan kyrkans dopfont från 1200-talet tyda på att det funnits en föregångare, men inga bevis finns för detta. Omkring 1480 slogs stjärnvalven över långhuset. Troligen såg kyrkan då ut ungefär som den framställs av Olof Grau vid 1700-talets mitt – en gotisk landsortskyrka av gråsten med ett högre sadeltak och utan torn.

Figur 3. Västerfärnebo kyrka, Illustration ur Olof Grau: *Beskrifning öfver Wästmanland*.

1767-1770 genomgick kyrkan en genomgripande ombyggnad och fick då i stort sett sitt nuvarande utseende. Man hade då efter många års framtagande av olika ombyggnadsförslag beslutat att bygga en korskyrka. Förebilden tros vara en stadskyrka, nämligen Adolf Fredriks kyrka i Stockholm. Ombyggnaden påbörjades med att sakristian utvidgades och därefter tog man upp håll i norra och södra långhusväggen för att kunna bygga korsarmarna. Fönstren vidgades för att få in mer ljus i kyrkan och enligt tidens ideal slogs kryssvalv över korsarmarna. Slutligen murade man upp tornmuren. Till tornet tog man även virke från den gamla klockstapeln.

Tornet på Västerfärnebo kyrka uppfördes i samband med den stora ombyggnaden av kyrkan till en korskyrka 1767-70. Lanterninen med utsiktsplattform var klar 1770. ”Glaskammaren” på tornet beskrevs ha fyra dörrar och fyra fönster samt en gångbana med galler och en mindre kupol, ovan detta en glob och kors i förgylld koppar. Tornets nedre del var spåntäckt precis som kyrkans övriga tak, medan lanternin och spiran täcktes med koppar.

Lanterninens fönsterbågar

Enligt den kulturhistoriska karakteriseringen utförd av Västerås stift 2004 tillkom nya fönster i lanterninen 1845 då nya ”kittfönster” och dörrar insattes i lanterninen.

De befintliga bågar kan vara relativt sett moderna, eller renoverade i sen tid, då flera fästpunkter utgörs av stjärnskruv. Även annat i utförandet tyder på att de inte är alltför gamla. Man förvarar på kyrkvinden även flera äldre bågar, i princip av samma utförande, vilket tyder på att man bytt fönstren vid någon tidpunkt. De nya och gamla bågar skiljer sig så till vida att de äldre är utförda som en hel båge medan de yngre är tillverkade i två delar. Man har troligen gått ifrån det hela utförandet med anledning av att det inte går att transportera dessa bågar i torntrappan.

I lanterninen finns idag fyra större fönster, uppdelade i vardera två bågar, samt fyra runda fönsterbågar. Fönsterbågarna i lanterninen har ett utsatt läge och därmed ansatta av väder och vind och var före renoveringen i dåligt skick. Den svårtillgängliga placeringen har troligen gjort att underhållet delvis har blivit eftersatt. Endast nedre delen av fönstren hade målats på senare år. Fönsterbågen mot söder hade dessutom fått så stora skador att man istället bytt ut denna båge mot en av de äldre bågar som förvarades i tornet.

Mycket av virket i fönstren hade rötskador, i synnerhet i anslutningen mellan spröjs och båge, samt i spröjsens korsande punkter. Bågarna var tillverkade helt i trä med vissa förstärkningar i form av stagande järn. De senare tycks ha kommit till i efterhand, möjligen för att minska påfrestningarna på träbågen vid blåst etc.

Samtliga bågar var i behov av renovering och i vissa fall av nytillverkning. I vissa punkter var träet i bågar så pass mjukt att en kniv enkelt gick en bra bit in i bågen.

Figur 4. Lanterninen före renoveringen. Digitalfoto VLM.

Figur 5. Västerfärnebo kyrka. Digitalfoto VLM.

Genomförande

Tre av de fyra större fönsterbågarna nytillverkades. För såväl nytillverkning som komplettering vid renoveringen användes snickerivirke av tätvuxen furu. De runda fönsterbågarna renoverades. Även den norra fönsterbågen renoverades.

I den renoverade stora fönsterbågen mot norr byttes samtliga spröjs. Även understycket byttes. I överstycket byttes en mindre del genom halvsulning.

På de runda bågarna är två av de runda spröjsarna i mitten bytta. På den runda bågen mot norr byttes endast en spröjs. På de övriga byttes två spröjsar. Några mindre lagningar gjordes även med halvsulning.

Bågarna försågs efter renoveringen inte med de rundjärn som tidigare använts på de gamla bågarna för att stadga upp konstruktionen efter att de blivit dåliga. Inga andra äldre beslag fanns utöver haspar, vilka återanvändes.

För att få en bättre stabilitet i infästningen användes en gängad ögla istället för tidigare märlor. Man satte även hörnjärn som en extra säkerhet för låsningen mot karmen. Detta ersatte de andra moderna vinklar som satts upp för att säkra konstruktionen.

Bågarna har grundats med djupex grundolja samt med grundfärg från Wibos färg. Slutstrykning är gjord med linoljefärg från Wibos i kulören S8505-G80Y. Linoljekitt har använts. Utbytta glasrutor är utbytta mot så kallat C-glas för att få vissa ojämnheter i glaset.

Resultat

Ur antikvarisk synvinkel strävar man alltid efter att behålla så mycket som möjligt av originalet och i första hand reparera istället för att nytillverka. I synnerhet är detta viktigt att ha som utgångspunkt då man arbetar med skyddad bebyggelse så som kyrkor. Lanterninfönstern i Västerfärnebo var i mycket dåligt skick och det snabbaste utförandet hade möjligen varit att nytillverka samtliga bågar. Genom att istället reparera de runda fönstren samt den norra bågen fick man behålla en del av de historiska värden som de äldre fönstren besitter. På så sätt fick man en bra kompromiss för alla parter.

Bilder

Figur 6, överst t.v. Nederdel av fönsterbåge före renoveringen. Digitalfoto VLM.

Figur 7, överst t.h. Den södra fönsterbågen som redan tidigare bytts mot en av de äldre fönsterbågarna på grund av stora skador. Digitalfoto VLM.

Figur 8, mitten t.v. Fönstrens övre del före renoveringen. På grund av höjden har man endast mätlat nedre delen av fönstren. Digitalfoto VLM.

Figur 9, mitten t.h. Runt fönster interiört före renoveringen. Digitalfoto VLM.

Figur 10, nederst t.v. Ett av de äldre fönster som förvaras inne i tornet. Digitalfoto VLM.

Figur 11, nederst t.h. Runt fönster exteriört före renoveringen. Digitalfoto VLM.

Figur 12, överst t.v. Nyttillverkade bågar. Bågarna tillverkades i två delar lika befintliga. De ytterligare äldre bågarna som förvaras i tornet var hela. Digitalfoto KM.

Figur 13, överst t.h. Detalj nyttillverkade bågar. Digitalfoto KM.

Figur 14, mitten. Nyttillverkad båge på plats i lanterninen. Foto KM.

Figur 15, nederst t.v. Hörnjärn som håller bågen på plats mot karmen i bågens övre del. Foto KM.

Figur 16, nederst t.h. Återanvända baspar. Foto KM.

Referenser

Otryckta källor

Hammariskiöld Rolf: Karakterisering av Västerfärnebo kyrka. Västerås stift 2004

Tekniska och administrativa uppgifter

Kulturmiljövård Mälardalen nr:	06063
Länsstyrelsen dnr:	433-11158-04
Fastighetsbeteckning:	Färnebo Klockargård 2:1
Landskap:	Västmanland
Län:	Västmanland
Socken:	Västerfärnebo
Kommun:	Sala
Ägare-beställare:	Västerfärnebo församling
Entreprenör:	Jan Hörnskog Hörnskogs snickeri Sörhörende 186, 730 70 Västerfärnebo
Antikvarisk kontroll:	Bernt Andersson BA's fönsterhantverk Box 1119 730 70 Västerfärnebo Kulturmiljövård Mälardalen Helén Sjökvist Karlskatan 4 722 14 Västerås

